

מאורות הדף היומי

עלון שבועי ללומדי "הדף היומי"

י"ל ע"י ביהמ"ד למגידי שיעור "דף היומי" בראשות הגר"ד קובלסקי שליט"א • לע"נ הר"ר מרדכי קלמן (מוטי) זיסר ב"ר משה יצחק ז"ל

גליון מס' 1344

מסכת סנהדרין ס"ח-ע"ד ♦ נגעים י"ד, י' - פרה א', א'

בס"ד, כ"ה שבת תשפ"ה

השבוע בגליון

- ♦ הלוואה לצורך הצלת יהודים מן השואה
- ♦ פינוי הריסות בעזרת טרקטור
- ♦ האם אדם חייב למסור את נפשו להצלת הרבים?
- ♦ מסירות נפש עד היכן
- ♦ מכתב הסתרים של בעל ה"חכמת מנוח"

♦ חילול שבת על אדם שהכניס את עצמו לסכנה במודע

- ♦ הבא להרגך השכם להורגו
- ♦ יש להבדיל בין התגוננות לבין סיוע לזולת
- ♦ ההבדל בין גנב שפרץ למקום ציבורי לבין גנב שפרץ לבית פרטי
- ♦ האורח והגנב צריכים להמנע מחילול שבת

ניתן לקבל את הגליון בדוא"ל מידי שבוע חינם
להצטרפות: meorot@meorot.co.il

דבר העורך

שעם הארץ ביקש להתקבל לישיבתו של ה"חתם סופר"

ערב יום הכיפורים. גאון הדור, בעל חתם סופר זצ"ל, מסב לסעודה המפסקת עם בני משפחתו וכמה ממקורביו.

מבטי המסובים מופנים אל רבם, ראש הישיבה, היושב בראש השולחן ועיניו זולגות דמעות המתלבלבלות ויורדות אט אט על זקנו האפור. במקרים מועטים זכינו כי גדולי הדורות שעברו יתארו בעט סופר את רגשות לבם ההומה. הפעם יכולים אנו לצטט את מלותיו הקדושות של רבן של כל ישראל המעיד על סיבת בכיו: "הסב על שולחני הבחור יעקב כץ ואמר לי מחידושי... **וזלגו עיני דמעות** מרוב **התלהבות שמחה** אשר זיכני ה' לשמוע מבחור רך בשנים כמותו דבר קרוב לאמת מחודד ומשונן כפליים לתושייה" (הובא בגדולי הדורות להגר"מ שטרן שליט"א). גם בשו"ת חתם סופר [חידושי תורת משה] מוצאים אנו התייחסות לתלמידו אהובו: "שלום לצנתרות המריקים זהב המסולאים בפז תלמידי בחורים מופלגים כה' ישעי וכה' **יעקב כץ** יחי" (שו"ת חתם סופר, חלק א', או"ח סימן ד', ד"ה שלום לצנתרות).

החתם סופר בכה מהתרגשות על כך שתלמידו מצליח בתורה. אהבתו של גאון הדור לתלמידיו אינה יודעת גבולות, ושמתו פורצת כל מחסום עד

דף עב/ב קטן הרודף

הבא להרגך השכם להורגו

מצוות "רודף", בה נצטוונו להרוג אדם הרודף אחר רעהו להורגו, ייחודית היא. שכן, ההורג את הרודף לא הציל חיים בכך, שהרי בכל מקרה יינטלו חיי יהודי, או חייו של הרודף או חיי הנרדף, ואם כן, הצלת חיים אין כאן. אלא, שהתורה התיירה את דמו של הרודף שמבקש לגרום מיתה, ומי שביכולתו להרוג את הרודף ולא עשה כן, עבר על איסור מן התורה "וענשו גדול מאד כאילו הוא מאבד נפש מישראל" (ספר "החינוך" סוף מצוה ת"ר).

במאמר זה נעסוק ביסודה של מצווה זו, על ידי התבוננות במקרים שבהם אסור להרוג את הרודף!

מבואר בסוגייתנו, כי אם העובר הוציא את ראשו לאוויר העולם, אין להורגו גם כאשר הוא מסכן את חיי אמו, משום "שאינו דוחין נפש מפני נפש, וזהו טבעו של עולם" (רמב"ם הל' רוצח ושמירת נפש פ"א הל' ט'). היינו, מצוות הריגת הרודף, שעיקרה להציל את המאויים ברצח, אינה יכולה להתקיים במקרה זה, שהרי שניהם רודפים זה את זה, ושניהם מאויימים ברצח, ומניין לנו הזכות להתערב בדבר? (שו"ת "אגרות משה" ח"ו מ"ב סי' ס"ט). עתה, מוטל עלינו להבין את דברי המאירי שכתב בשם חכמי הדורות, כי אמנם אין אדם רשאי להתערב בנעשה, אך האם עצמה רשאית להרוג את עוברה כדי להציל את חייה! מה פשרה של הפרדה זו בין האם עצמה לאחרים?

טרם נענה על שאלה זו, נתמקד בשאלה דומה. מבואר בגמרא (סנהדרין פב/א), שפנחס אשר הרג את זמרי, קיים בכך מצווה, אף שלא היתה חובה להורגו. לפיכך, פנחס לא נחשב כ"רודף" אשר יש למנוע ממנו את הריגתו של זמרי, שהרי מעשה מצווה הוא עשה. והנה, הגמרא מציינת, כי זמרי עצמו, רשאי היה להרוג את פנחס, ולו היה עושה כן, לא היה הוא נחשב כרוצח! שוב, מוצאים אנו הפרדה בין המאויים ברצח לבין הסובבים אותו. גמרא זו נפסקה גם להלכה וה"בית יוסף" (חו"מ סי' תכ"ה) אף מציינ כי הפרדה זו בין זמרי לאחרים "זה פשוט, ולא ניתן ליכתב לרוב פשיטותו". מה בכל זאת ההסבר לכך?

צעילוי נשמת

הר"ר **יוסף שטרן** ז"ל
ב"ר שמואל ז"ל
נלב"ע כ"ט שבט תשמ"ג
תנצב"ה
הונצח ע"י המשפחה שיחיו

צעילוי נשמת

הר"ר **יצחק דורמבוס** ז"ל
ב"ר מרדכי ז"ל
נלב"ע ל' שבט א' דר"ח אדר תשנ"ג
תנצב"ה
הונצח ע"י המשפחה שיחיו

צעילוי נשמת

הר"ר **יחזקאל עקשטיין** ז"ל
ב"ר דוד ז"ל
נלב"ע כ"ד שבט תשס"ג
תנצב"ה
הונצח ע"י משפחת
הר"ר **דוד אקשטיין** שיחיו - בלגיה

לעילוי נשמת

הבחור **אור סירוטקין** ז"ל בן יבדלחט"א ר' יואל ומוריאל הי"ו
נלב"ע כ"ח שבט תשע"א **תנצב"ה**
הונצח ע"י המשפחה שיחיו

נר ה'
נשמת
אדם

יש להבדיל בין התגוננות לבין סיוע לזולת: כדי לעמוד על טיבה של הפרדה זו, עלינו לעיין כיצד דורשת סוגייתנו את הפסוק (שמות כב/א) "אם במחלת ימצא הגנב והכה ומת, אין לו דמים". תחילה היא מבארת, כי אדם רשאי להרוג גנב החודר לביתו, שהרי "הבא להורג השכם להורג", ולאחר מכן (עמוד ב'), היא מוסיפה דרשה נוספת מפסוק זה, ולפיה כל אדם רשאי גם הוא להרוג את הגנב. מוכח, איפוא, כי קיים הבדל מהותי בין הנרדף לאחרים. היתר התורה - "הבא להורג השכם להורג", אינו משום שעל ה"רודף" הוטל דין מיתה, אלא משום שהתורה נתנה בידי אדם אפשרות להתגונן על חייו ולהסיר כל מכשול המאיים על קיומו. היתר זה לבדו, אינו מאפשר לאחרים להרוג את הרודף, כי עבורם אין זו פעולת התגוננות. לפיכך, הוסיפה התורה וחיידשה כי על הרודף מוטל חיוב מיתה ובגין כך גם אחרים רשאים להורגו. דין "רודף" הוא, איפוא, תוספת שקובעת, כי ה"רודף" חייב מיתה, וכל אדם רשאי ואף חייב להורגו.

אמור מעתה - הנרדף רשאי להתגונן, גם כאשר לרודפו אין דין רודף! לפיכך, זמרי רשאי היה להתגונן ולהרוג את פנחס אף שהוא לא היה רודף, והאם רשאית להרוג את וולדה אף שאחרים אינם רשאים לעשות כן, משום שהיא רשאית להתגונן על חייה (זכרון שמואל" סי' פ"ג).

דף עב/ב בין בחול בין בשבת אין לו דמים

ההבדל בין גנב שפרץ למקום ציבורי לבין גנב שפרץ לבית פרטי

כידוע, מצוות פיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה. והנה, מעשה באדם שביום השבת ביקר יהודי חולה וגלמוד. לפתע התעלף החולה וכדי לטפל בו היה צורך להמס עבודו תרופה מסויימת במים רותחים ולזלפה לפיו. מאחר שבבית החולה לא היו מים חמים, עמד האורח לבשל מים בשבת, אלא שהוא החל להסתפק, שמא עליו לבקש מים חמים בבית השכנים, ולהמנע מחילול שבת מיותר, או שמא, אין הוא חייב לטרוח בעצמו אל השכנים ולהטריחם, אלא הוא רשאי לבשל מים בשבת עבור החולה. הבה נעיין תחילה בסוגייתנו.

אמרה תורה, כי גנב הבא במחלתו כדי לגנוב ממון, רשאי בעל הבית להורגו, משום שיש להניח, שאם בעל הבית יסרב להניח לגנב ליטול את ממונו, יקום הגנב ויהרוג את בעל הבית, ו"הבא להרג השכם להורג". בהקשר לכך מבואר בסוגייתנו, כי "אין לו דמים - בין בחול בין בשבת", היינו: התורה מתירה להרוג את הגנב הבא במחלתו גם בשבת, אף על פי שפעולת הריגה נחשבת למלאכה האסורה בשבת.

אלא, שה"משנה ברורה" (סי' שכ"ט ס"ק ט"ז) פוסק על פי חידושו של ה"מגן אברהם" (ס"ק ה'), כי היתר זה אינו אמור אלא לגבי גנב שפרץ למקום ציבורי, משום החשש שמא אחד מן הנוכחים במקום לא יתאפק ויתנגד לגנב, וממילא הרי זה מצב של פיקוח נפש. אולם, אדם יחיד שנמצא במצב זה, מצווה לתת את הממון לגנב ואינו רשאי להורגו, משום שההורג אדם בשבת עובר על שני איסורים שונים, הן על איסור רציחה והן על חילול שבת. מעתה, אמנם התירה התורה להרוג את הגנב, אך אין בכלל זה היתר לחלל את השבת.

האורח והגנב צריכים להמנע מחילול שבת: נשוב כעת לשאלתנו אודות ביטול המים בשבת עבור החולה, ונמצא, כי לכאורה, על פי חידושו של ה"מגן אברהם" עלינו לקבוע כי האורח שבא לבקר את החולה אינו רשאי לבשל מים, אלא הוא חייב להשתמש במים החמים שבבית השכנים. שכן, כפי שמוטל על היהודי למסור את ממונו על מנת להימנע מחילול שבת על ידי הריגת הגנב, כך גם במקרה זה על האורח ליצור מצב, שבו ניתן יהיה להציל את נפשו של החולה ללא חילול שבת.

אכן, זוהי דעתו של הגר"פ אפשטיין זצ"ל. אולם, הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל (שו"ת "מנחת שלמה" ח"א סי' ז') כתב כי יש לחלק בין המקרים. שכן, כאשר לפנינו מצב של פיקוח נפש, הרי הותר חילול שבת, ודרישה מן האורח להתאמץ ולבקש מים מן השכנים, כמוה כדרישה להתאמץ כדי לגרום לביטולו של ההיתר שכבר קיים. לעומת זאת, כאשר אדם נתקל בגנב, אין הדבר נחשב כפיקוח נפש אלא אם כן הוא יתנגד למסירת הממון. הווי אומר, על ידי התנגדותו הוא ייצור מצב של פיקוח נפש. מעתה, ביום חול התירה התורה לאדם להתנגד למסור את ממונו, אף שעל ידי כך הוא יאלץ להרוג את הגנב, משום שהתורה התירה את דמו של הגנב. אולם לגבי חילול שבת, אין הגנב רשאי ליצור מצב של פיקוח נפש.

דף עב/ב לפקח עליו את הגל

חילול שבת על אדם שהכניס את עצמו לסכנה במודע

אחד החיבורים הנודעים בעולם התורה, הוא "קונטרס קבא דקשייתא", שיצא לאור בשנת תרס"ח על ידי רבי יואב יהושע מקינצק, בעל ה"חלקת יואב" זצ"ל. קונטרס זה מכיל מאה ושלוש

כדי דמעות של אושר ושמחה כאשר הם מתעלים בלימוד התורה הקדושה. אהבה זו היא שבסופו של דבר גם הצמיחה את אחד מגאוני הדור, כפי שיתואר במעשה שלפנינו:

מנהג ותיקן הוא בישיבתו של גאון הדור ששכנה בעיר פרשבורג בה התמנה לרב בשנת תקס"ו: תלמיד חדש כי יחפץ ללמוד בישיבת פרשבורג, היה מתייצב תחילה בביתו של הרב ששוחח עמו קמעא, וכבר עמד על טיבו וקבע את עתידו לשבת או לחסד.

לעיתים אין התלמידים מבינים את שיקוליו של הרב, אך הכל יודעים שרבנו יודע את אשר הוא עושה, ובפרט אחר שבאחת הפעמים בה נמנע מפליאת הכל לקבל לישיבה בחור ברוך כשרונות, גילה את שיקוליו הנסתרים והסביר: בחור זה אינו גאון הוא, אך כשנכנס לבחינה ראיתי שדרך ברגליו על הסך שנשא אחר החת, ומכך למדתי שאין לו רגש לדבר שבקדושה ואינו ראוי ללמוד בישיבתנו.

ויהי היום, ובפתח חדרו של החתם סופר ניצב נער צנום ובקשתו בפיו: רצוני ללמוד תורה. עיני הנער הבורקות בתום ופניו הזכות, העידו כאלף עדים כי חשקה נפשו בתורה. הרב הושיט את ידו לשלום ופתח בשיחה קלה עם התלמיד החדש. לצערו הרב נוכח החתם סופר, כי כגודל רצונו של הנער ללמוד, חסר הוא את הכישורים הדרושים לכך. כמעט החל החתם סופר לפייס את הנער ולדבר אל ליבו מילות של נחומים והגיון על כך שאין זה המקום המתאים עבורו, ואף היפך במחשבתו, שמא יסכים מי מבעלי המלאכה שבפרשבורג הגדולה, לקחת את הנער תחת חסותו וללמדו מלאכה הגונה שממנה יוכל לשבור את מטה לחמו.

הנער שעשה דרך ארוכה ומפרכת מביתו עד למפתן דלתו של גדול הדור, הרכין את ראשו בהכנעה, כמו ידע מראש את התשובה אותה הוא עומד לשמוע. הוא כבר שמע אותה יותר מידי פעמים בחייו מכדי שיוכל להעלות בדעתו תשובה אחרת: בחור טוב אתה אמרו לו כולם, אולי באמת תנסה משהוא אחר, יותר קל. כך אמרו לו כולם, בכל מקום בו ניסה את מזלו.

אבל, החתם סופר, גדול הדור, אבי יהדות הונגריה, חש, כי נשמה גבוהה ורצון כביר שלא יסולא בפז חבויים בתוכי בחור הפשוט לכאורה שניצב לפניו. רוק יצליח להגיע אל מעמקי פנימיותו ולדלות מתוכה את כוחותיו הנדירים של הנער ולהעלותם אל פני השטח, לעצבם ולכוונם לאפיק הנכון, או אז, יזכה הדור הבא באחד מגדולי תלמידי החכמים, ועל אתר החליט החתם סופר כי מקומו של הנער בישיבתו, בין בחורים ברוכי כשרונות, בקיאים בש"ס ופוסקים.

לא קלה היתה המלאכה. בור ועם הארץ היה הנער, אך החתם סופר לא הרפה. מעת לעת התעניין במצבו והתאים לו חברותות על פי הידע שהספיק לרכוש. תקופה ארוכה חלפה עד שידע הנער תורה ומשניות, ואט אט החל להרגיל את לשונו לשפה הארמית של הגמרא. תלמידים רבים עזבוהו תוך כדי לימודם ואחרים שמילאו את מקומם נואשו גם הם, ורק הנער והחתם סופר בטוחים היו בצעדיהם. הנער לא חדל לרגע אחד מללמוד. בכל רגע פנוי היה משנן את תלמודו ומתחנן בפני בוראו שיתן בו בינה להבין ולהשכיל.

שנים רבות אחר כך, עמד החתם סופר באותו חדר, ליד אותו שולחן בפניו ניצב הנער הצנום לפני שנים רבות. הזמן נתן את אותותיו בפניו של גדול הדור. מלחמתו העיקשת והבלתי מתפשרת ברפורמים, גם היא חרצה את רישומיה במצחו הרחב. חיך רחב האיר את פניו של החתם סופר. בסמוך אליו, ניצב בנו בעל הכתב סופר שאחז בידו איגרת שהגיעה אל אביו ממרחקים. אגרות כאלו היו מגיעים לעשרותיהן בכל יום, אך פלפול גאוני שכזה כבר מזמן לא הצליח מאן דהוא לכוף בתוך משפטים קצרים כל כך. לרגע אחד נלפתו אצבעותיו סביב משענתו העגולה של הכסא, כאומר, אכן סתירה עצומה ונוראה יש כאן, ובמשנהו, התרחבה ידו וליטפה באהבה את האותיות המאירות שהסבירו בפשטות מדהימה, מדוע אין שתי הסוגיות דומות

זו לזו כלל ועיקר. חלקיה הנוספים של האגרת גילו כי האיש שאחז בקולמוס בקיא בכל מכמני התורה הגלויים והנסתרים כאחד.

הצצה קלה בשולי האגרת גילתה לכתב סופר כי הכותב הוא לא אחר מאשר אותו נער צנום ועם הארץ שהתדפק על דלתו של החתם סופר לפני שנים רבות...

בדרך לכל מעלה והישג רוחני בלימוד התורה, עומד היצר בטענה: הדבר קשה, מי יודע אם תצליח להגיע להישגים משמעותיים. אולם, חז"ל הקדושים מלמדים אותנו כי "יגעת ומצאת" - אדם החפץ באמת, "תאמין" - סופו להשיג. לעיתים, אפילו אנשים בעלי טרדות, שבמחשבה ראשונה אינם מסוגלים ללמוד תורה, כשהם מתמידים להשתתף בשיעורי תורה - סופם שמגיעים להישגים גדולים ורבים.

המעוניין לזכות את הרבים בסיפור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד מהם מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה. כתובתנו: ת.ד. 471 בני ברק. mendelson@meorot.co.il 03-570-67-93 דוא"ל

בברכת התורה, העורך

פנינים

דף ע/א אכל מעשר שני בירושלים **דבר והיפוכו**

בתוספתא נאמר, כי דין בן סורר ומורה אינו חל בירושלים. בעל ה"משך חכמה" מבאר, כי מאחר שבירושלים נאכל בשר רב, בשר קדשים ובשר שהתקדש בקדושת מעשר שני, אין לשפוט את הנער אם עקב כך הוא אכל בשר ושתה יין בכמות של זלילה וסביאה. אולם, האדמו"ר מגור, בעל ה"בית ישראל" זצ"ל, חולק על כך בספרו, מאחר שלא יתכן כי אכילת מעשר שני תביא את הנער לידי חטא, כי הלא מקרא מלא הוא (דברים יד/כג) "ואכלת לפני ה' אלקיך... למען תלמד ליראה את ה' אלקיך כל הימים".

אין זאת, הוא מפרש, אלא שאכילת הקדשים בירושלים תגן על הנער לבל יגיע לידי רציחה... ("מרגליות הים").

דף עא/א אמו שוה לאביו בקול

חינוך כהלכה

מן הפסוק (דברים כא/כ) "איננו שומע בקלנו", דרשו חז"ל, שעל קולם של האב והאם של בן סורר ומורה להיות זהה, ואלמלא כן, אין לחרוץ את דינו למיתה.

דרש הג"ר שמשון רפאל הירש זצ"ל: רק אם היתה להורים מגמה חינוכית אחת, יכולים הם להתנער מן האחריות למעשיו. אולם "אם אין קולם שוה", היינו: אם היו מדברים "בשני קולות" - הקולר למעשיו תלוי בהם... ("מאורה של תורה").

דף עא/א אני ראיתי וישבתי על קברו

מי ישב על קבר אבשלום

בסוגייתנו אומר רבי שמעון, כי בן סורר ומורה "לא היה ולא עתיד להיות", ואילו רבי יונתן אמר "אני ראיתי, וישבתי על קברו". האם מחלוקת במציאות לפנינו?

בהקשר לכך, מציין ה"חתם סופר" (בסוגייתנו ועה"ת) את דברי רבינו בחיי (דברים כא/כא), שהקבר עליו ישב רבי יונתן היה קברו של אבשלום, בנו המורד של דוד המלך.

מעתה, אומר ה"חתם סופר", לא נחלקו התנאים, אלא דבריהם משלימים זה את זה. כי אם אכן היו הורגים בן סורר ומורה, עמי הארצות היו מרננים על משפטו ה', על מה הומת עלם זה שאכל בשר ושתה יין. הלא יתכן שבכרבות הימים ישנה את דרכו. לפיכך, הערימה התורה תנאים והלכות, אשר נוכח נדירותם, בן סורר ומורה "לא היה ולא עתיד להיות".

[כנרמז בשמו - "קבא דקשייטא"] קושיות עצומות בכל מקצועות התורה, אשר לגאון היו תירוצים להן, אך כדי להגדיל את הפלפול בין הלומדים ואת חשקם ללימוד התורה, הוא פרסם את השאלות בלבד (כך כתב בעל ה"כלי חמדה" בהסכמתו לקונטרס "קשות מיושב" ובו תירוצים לקושיות אלו). מאז הופעתו של קונטרס הקושיות ועד עתה, משנסים המוני הלומדים את מותניהם ומנסים לתרץ ולאחרונה, נאספו תשובות רבות שהועלו על ידי הלומדים לדורותיהם ורוכזו בשלושה כרכי ענק, המוכיחים כי תקוותו של המחבר להגדיל תורה ולהאדירה, הגשימה את עצמה.

הקושיה הראשונה בקונטרס זה, מתייחסת לסוגייתנו בה נאמר, כי אין מחללים את השבת על גנב, שנקבר תחת המחותרת שחפר כדי לחדור לבית מסויים, משום שגנב זה הוא "גברא קטילא", היינו, בר מיתה הוא בלאו הכי, שהרי בעל הבית רשאי להורגו, כי "הבא להורגך השכם להורגו". נשאלת השאלה, מאחר שהגנב הלכוד תחת ההריסות שוב אינו מאיים על בעל הבית, מדוע, אסור להצילו בשבת?

בין התירוצים הרבים לקושיה זו, בולט תירוץו של רבי ירוחם יהודה לייב פרלמן זצ"ל "הגדול ממינסק" (בשו"ת "אור גדול" סי' א') המחדש, כי אין לחלל שבת לצורך הצלת אדם שהכניס את עצמו לסכנה! לפיכך, אין לחלל את השבת על גנב זה שהמיט על עצמו חיוב מיתה עם כניסתו למחתרת. אמנם, "הגדול ממינסק" מסתפק אם חידושו זה תקף להלכה, אך עם זאת הוא כתב "שיש לסייע קצת" לחידושו זה מן המעשה המפורסם על הלל הזקן אשר בערב שבת עלה על גג בית המדרש ונתלה וישב על פי הארובה כדי לשמוע דברי תורה מפי שמעיה ואבטליון, וכאשר גילוהו קפוא תחת השלג הכבד, חיללו עליו את השבת ואמרו "ראוי זה לחלל עליו את השבת" (יומא לה/ב).

לכאורה, מדוע אמרו על הלל הזקן, כי "ראוי זה לחלל עליו את השבת", הרי על כל חולה ראוי לחלל את השבת כדי להצילו? אין זאת, מבאר בעל ה"אור גדול", אלא, משום שהלל הזקן לא הזדרז לרדת מן הגג לפני שהשלג נערם על גופו, ובכך הכניס את עצמו לסכנה, והרי אין מחללין את השבת על אדם שהכניס את עצמו לסכנה. אולם, הלל הזקן ששקע בלימוד תורה וכלל לא הבחין בשלג הכבד, עליו נאמר, כי "ראוי זה לחלל עליו את השבת" שהרי לא מדעת הכניס את עצמו לסכנה.

עיקרו של כלל זה גם מצוי בדברי בעלי התוספות (עירובין ק/א ד"ה "מתן") שכתבו, כי אף על פי שבכל התורה דוחה מצוות עשה את מצוות לא תעשה, אין מצוות עשה שאדם התחייב בה על ידי **פשיעה** דוחה מצוות לא תעשה, משום שהכניס את עצמו למצב זה בכוונה תחילה.

דף עג/א מיטרח ומיגר אגורי

הלוואה לצורך הצלת יהודים מן השואה

בסוגייתנו מבואר, כי ממצוות השבת אבידה למדנו, שחובת האדם להציל את חבריו גדולה היא עד שהוא חייב להוציא ממון עבור זה. ואף אם הניצול עני הוא ולא יוכל להחזיר לו ממון זה, חייב הוא להצילו (רא"ש סי' ב'). האחרונים אף מחדשים שאם המציל אשה בממונו יאמר לה שהוא נותן את הממון לשם קידושיה, יתכן שלא תהא מקודשת אף אם תסכים לכך, מאחר שבלאו הכי הוא מחוייב להוציא ממון זה עבורה ("אבני מילואים" סי' כ"ז ס"ק י"ח ועיי' "חזון איש" קידושין ח/ב שביאר שזהו ספק הגמ' שם).

לאחר שנות השואה התעורר ספק הלכתי מעניין בהקשר להלכה זו. יהודי נכבד הקדיש את כל זמנו ומרצו להצלת יהודים ממלחעות הנאצים ימ"ש. לשם מימון פעילותו הוא לוה סכומי עתק מבני אדם רבים, תוך הבטחה להשיבם בבוא הזמן. לא תמיד ידע העסקן את זהות האנשים שניצלו על ידו, ובמרבית המקרים אף לא היתה בידם פרוטה לפרוטה, ותביעות הנושים השתרגו ועלו על צווארו. היו שביקשו לטעון, כי מאחר שמבואר בסוגייתנו, שיש להוציא ממון כדי להציל את הזולת, הרי שחיובם של מלווי הכספים להפריש ממון לפעולות ההצלה, אינו פחות מחובתו של העסקן, ומשכך, מעולם לא נזקפו הלוואותיהם לחובת העסקן, אלא המלווים קיימו בכך את חובתם כלפי היהודים שהיו זקוקים להצלה. הוא, העסקן, אינו אלא מתווך, ומה לו ולהלוואות אלו! אולם, הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (שו"ת "אגרות משה" ח"מ כ"ב סי' ס"ג) הוכיח מסוגייתנו, כי על הלווה לפרוע את כל החובות עד לפרוטה האחרונה. בסוגייתנו (עד/א) מבואר, כי **חכמים תקנו**, שאדם פטור מתשלום בגין כלים אשר שיבר במרוצתו כדי להציל את הזולת. לכאורה, מאחר שעל כל יהודי להפריש ממון להצלת הזולת, חייב בעל הכלים להסכים למחול על שברותו כליו לצורך פעולת ההצלה, ומה הצורך בתקנה מיוחדת לכך? אין זאת, אלא שחכמים לא קבעו כי ממון יהודי כל העולם הרי הוא כהפקר לעניין הצלת יהודים אחרים. אלא, שיהודי העוסק **בעצמו** בפעולת הצלה, ולשם כך יש צורך בממון, אינו רשאי להפסיק את פעולת ההצלה בעטיו של חסרון הממון, ועליו להוציאו מכיסו [ואחר כך לקבלו מידי הניצול]. אולם, אחרים, אינם **חייבים** להפריש ממון זה.

לפיכך, נדרשו חכמים לתקן, כי מכל מקום, אין לשלם עבור כלים שנשברו תוך כדי פעולת הצלה. אולם, ממון שניטל מן הזולת לצורך זה יש להשיבו לידי.

דף עג/א מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר... שהוא חייב להצילו

פינוי הריסות בעזרת טרקטור

כאמור בסוגייתנו, חובה על אדם להציל את חברו. חובת ההצלה מעוררת שאלות שונות. אחת מהן, השכיחה במקרי מפולות, רעידות אדמה, פיגועים ואסונות אחרים רח"ל, היא, אם פעילות הצלה מותרת גם כאשר היא כרוכה בזירוז מיתתם של אחרים הקבורים בעומק עיי החרבות, כגון, פינוי הריסות בניין כדי לחלץ את הלכודים בו, בעזרת ציוד מכני כבד, כאשר ברור כי על ידי כך תזרז מיתתם של אחרים.

בהקשר לכך מרבים לצטט את הקדמתו של בעל ה"פני יהושע" לספרו על הש"ס, הכוללת תיאור מרתק ומזעזע אודות הורתו ולידתו של הספר.

לפני יותר ממאתיים שנה, ביום ג' בכסלו תקס"ג, ארע פיצוץ אדיר במצבור גדול של אבק שריפה בעיר לבוב שבגליציה, ובתי אבן גדולים נהרסו עד היסוד. באסון זה נהרגו שלושים וששה יהודים, ביניהם, בתו הקטנה של ה"פני יהושע", אשתו, חמותו ואבי חמותו - ארבעה דורות! בעל ה"פני יהושע" עצמו, בעודו קבור תחת קורות ביתו ורהיטיו נדר, כי "...לא אמנע עצמי מכותלי בית המדרש... וללון בעומקה של הלכה אף לינות הרבה בעניין אחד". והנה, "כמין שביל ממש נעשה לי, ויצאתי בשלום בלי פגע וחבל לא הוה ביי". בתוך דבריו הוא מציין, כי למרבה הצער, פעולות ההצלה גרמו למותם של אחרים, אך לא היתה כל דרך למנוע זאת.

האם אדם חייב למסור את נפשו להצלת הרבים? נידון נוסף קיים בהלכות פיקוח נפש והוא, האם אדם חייב למסור את נפשו להצלת הרבים. בעל ה"אור שמח" מביא ראייה מדברי הקב"ה למשה רבינו, (שמות ד/ט) "לך שב מצרים, כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך". הרי לנו, כי אם היתה נשקפת סכנה לחיי משה, לא היה עליו לשוב למצרים, אף לא לצורך הצלת כלל ישראל ("משך חכמה"). [עיי' עוד "מגן אברהם" או"ח סי' קנ"ו וב"העמק שאלה" שאילתא קכ"ט אות ב' שמוכיח מרש"י ד"ה "קמ"ל" שחובה לפעול גם אם נגרם צער למציל].

דף עד/א יעבור ואל יהרג חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים

מסירות נפש עד היכן

מבואר בסוגייתנו שפיקוח נפש דוחה את כל העבירות שבתורה, לבד מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. עבודה זרה, שנאמר (דברים ו/ה) "ואהבת את ה' אלוקיך... ובכל נפשך". רציחה, משום שהסברא נותנת, שאין להרוג אדם אחר כדי שינצלו חייו שלו, וגילוי עריות הוקש לרציחה. לדעת מהר"ם מרוטנבורג (שו"ת סי' תקקל"ח), יהודי חייב למסור את נפשו ולא לעבוד עבודה זרה, אך אין מוטל עליו לסבול ייסורים שאין להם קצבה, שהרי הגמרא (כתובות לג/ב) מעידה, כי אילו נבוכדנצר מלך בבל היה מייסר את חנניה מישאל ועזריה הם היו משתחוים לצלם (עיי' מרדכי גיטין סי' שצ"ה).

בפני רבי מנוח הענדיל זצ"ל בעל ה"חכמת מנוח", המוכר לנו מהגהותיו שהודפסו בסוף המסכת, [נפטר לפני כארבע מאות שנה והיה מגדולי הדור בזמן המהרש"א, המהר"ם הלבוש והסמ"ע], הוצג **מקרה עגום**, כאשר יהודים נתפסו על ידי גויים ועונו באכזריות, כדי שיוודו על "פשעיו" יהודים אחרים, שהיו צפויים על כך לעונש מוות בעקבות "הודאות" אלו. ברם, הנוגשים חזרו והודיעו להם, כי יחדלו מעינוייהם, אם יסכימו להמיר את דתם, ובעל ה"חכמת מנוח" שנדרש להכריע אם מותר להם לנהוג כן, פסק להקל תוך שהוא מסתייע בין היתר בהוכחה הנזכרת לעיל מחנניה מישאל ועזריה.

מכתב הסתרים של בעל ה"חכמת מנוח": מעניין לציין, כי בעל ה"חכמת מנוח" לא חפץ בפרסום תשובה זו לרבים, ולפיכך הוא כתב אותה בכתב סתרים, ובראשה הוא כתב: "אין למדים למד מן הלמד כבי מצועים, ולמד ולא יגלה אלא לצנועים". בכך הוא ביקש לרמוז, כי באמצעה של כל מילה - בי מצועים - הוא שתל את האות "למד", כדי לבלבל את הקורא, וכך הוא פתח את דבריו: **"בטלור ילוד סלי' קנל"ו...**" כשכוונתו היתה "בטור יו"ד סי' קנ"ז..." (ספר הזיכרון להגרי"ב זולטי, מכון ירושלים, עמוד של"ב ואילך). מדבריו אנו למדים, כי היתר זה אינו אלא לגבי עבודה זרה וגילוי עריות ולא לגבי רציחה.

כאמור, זוהי דעתו של מהר"ם מרוטנבורג, אך רבינו תם (כתובות לג/ב ד"ה "אלמל"י), חולק על דבריו וסובר כי גם יהודי שמייסרים אותו נוראות אינו רשאי לעבוד עבודה זרה, ומדברי הגמרא אודות חנניה מישאל ועזריה אין להוכיח מאומה, שכן, הפסל שהוצב בפניהם לא היה פסל של עבודה זרה, אלא אנדרטה שנעשתה לכבודו של המלך [עיי' עוד בהרחבה בספר "מאורות הדף היומי" כרך ג' עמ' ל"ה].

בא רבי יונתן והוסיף, כי אכן, אבשלום היה בן סורר ומורה שלא הרגוהו, ולבסוף, כאשר יצא לתרבות רעה, ראו הכל את אמתיות תורתנו הקדושה. וזה שאמר, "וישבתי על קברו".

דף עא/א עד שיהו שניהן רוצין

כוחו של שורש רע

חז"ל אומרים להלן (א/זק), שבן סורר ומורה הוא תוצאה של נישואים עם "אשת יפת תואר". בוא וראה, דרש הגאון רבי זלמן סורוצקין זצ"ל, כוחו של שורש רע. הלא בגמרתנו אנו למדים, כי כאשר האם אינה מעוניינת להעמיד את בנה הסורר בפני בית דין, אין חורצים את דינו כבן סורר ומורה. הוי אומר, שהעמדתו לדין מעידה על אמו, כי היא אשה צדקת גדולה, המוכנה להביא את בנה אהובה לידי מיתה ובלבד שלא יחסא! ועם כל זאת, מאחר שבעת יצירת הולד היא עדיין היתה גיורת מאונס, ואותו אדם כיון לאכול "בשר תמותות" כלשון חז"ל, זהו ה"בן יקיר" שלה... ("אזנים לתורה").

דף עב/ב כאן באב על אבן כאן בבן על האב

כרחם אב על בנים

מבואר בסוגייתנו, שרחמי האב על בנו גדולים מרחמי הבן על אביו. וכן דרש רבי ירוחם ור הפטיג זצ"ל בעל "עולת ירוחם": הנה, יהודה טען בפני יוסף, כי אם בנימין לא יחזור אל יעקב אביו, יארע אסון ליעקב ככתוב (בראשית מ/ל) "היה כראותו כי אין הנער ומת". אולם, יהודה לא ציין מאומה בקשר לעשרת בניו של בנימין ומה יארע להם כשיראו כי אין אביהם חוזר...

דף עג/א מניין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר... שהוא חייב להצילו

לימוד תורה - הצלת נפשות!

בסוגייתנו אנו למדים על החובה לפעול למען הצלת הנפש הזולה. בספר "שערי אורה" (ח"ב פרשת מסעי) מובא, כי הצלת הזולת אינה מצטמצמת לפעולות מעשיות בלבד, ואף תפילה על אדם השרוי בסכנה, הרי היא בכלל מצווה זו. הגאון רבי אלחנן וסרמן הי"ד מציין (בסוף ההקדמה ל"קובץ שעיריים" ח"א), כי חיזוק לימוד התורה בעת צרה, הוא פעולת הצלה, שהמנע ממנה עובר על (ויקרא יט/טז) "לא תעמוד על דם רעך!"

דף עג/א הרודף אחר תבירו להורגו

הטילוני אל הים

פעם אחת, בעת תפילת המנחה של יום כיפור, פנה הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל, ראש ישיבת פוניבז', לשכנו הגרא"מ שך זצ"ל, אף הוא מראשי הישיבה ושאלו, מי התיר ליונה הנביא לומר לאנשי הספינה (יונה א/ג) "שאוני והטילני אל הים", הלא בכך הוא "מאבד עצמו לדעת"? ענה הגרא"מ שך זצ"ל: הלא בשלו היה הסער הגדול, ואם כן הוא היה בכלל "רודף" ("ישורון").

דף עד/א וחי בהם

וחי בהם!

אומר היה בעל חידושי הרי"ם זצ"ל, כי בעת עשיית מצווה, על היהודי להכניס בה את כל חיותו עד כלות הנפשו! ("שיח שפי קדש" ח"א עמ' ק"ו).

דף עד/א ובכל נפשך

ובכל נפשך

במסכת מנחות (ב/טז) נאמר, כי הקב"ה הראה למשה רבינו את רבי עקיבא, וכשראה ששוקלים את בשרו במקולין [בחנות לממכר בשר] שאל: "זו תורה וזו שכרה"? דרש הגרא"מ שך זצ"ל: רק על כך ששקלו את בשרו במקולין הקשה משה רבינו "זו תורה וזו שכרה". על כך שסרקו את בשרו במסרקות של ברזל לא הוקשה לו דבר, הן זו מצוות עשה של קידוש השם, "ובכל נפשך..." ("ישורון").